

*Руслана Дмитрівна Ляшенко,
завідувач кафедри правознавства
Поліського національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0002-6129-7907*

*Леся Павлівна Василенко,
доцент кафедри правознавства
Поліського національного університету,
кандидат юридичних наук, доцент
ORCID: 0000-0001-8333-8573*

ЮРИДИЧНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НЕПОВАГУ ДО СУДУ В ЦИФРОВУ ЕПОХУ

Постановка проблеми. Ефективність діяльності судової гілки влади та авторитет правосуддя є необхідними чинниками реалізації принципів верховенства права та справедливого судочинства. Неповага до суду (contempt of court) означає таку поведінку суб'єкта правових відносин, яка підриває авторитет суду чи конкретного судді, перешкоджає здійсненню правосуддя. В умовах цифрової епохи з'являються нові форми проявів неповаги до суду, що актуалізує проблему адаптації юридичних механізмів реагування на такі дії. Публічні висловлювання в онлайн-просторі, які дискредитують суд чи конкретних суддів, можуть не менше зашкодити, ніж порушення порядку в залі суду. В цьому аспекті важливо дотримуватися балансу між необхідністю захистити авторитет суду та забезпечити право на свободу вираження поглядів у цифровому середовищі. Проблема забезпечення належної поведінки учасників судового процесу в умовах цифровізації є актуальною, оскільки має важливе значення для юридичної практичної діяльності.

Аналіз досліджень і публікацій. Питання відповідальності за неповагу до суду були предметом наукових досліджень українських і зарубіжних учених, зокрема: Р. Мельника, І. Шмаріна, С. Старовойтової, О. Марченко, І. Русенка, К. Коппедж та ін.

Метою статті є аналіз правової природи проявів неповаги до суду в умовах цифровізації, зокрема в контексті функціонування е-судочинства, з метою виявлення законодавчих прогалин, ризиків для авторитету правосуддя, необхідності формулювання наукових підходів для вдосконалення нормативного регулювання притягнення винних до юридичної відповідальності за неповагу до суду.

Основні результати дослідження. Термін «неповага до суду» включає різноманітні форми протиправної поведінки, які підривають авторитет правосуддя або перешкоджають здійсненню судочинства. У національному законодавстві відсутнє визначення цього поняття, проте наукова доктрина та судова практика мають певні напрацювання з цього питання. Учені визначають неповагу до суду як діяння, які виражають відверту зневагу до встановлених правил поведінки під час здійснення судочинства та авторитету суду. Зокрема, І. Русенко до таких дій відносить некоректну поведінку учасників судового засідання, образливі висловлювання на адресу судді або суду, демонстративну непокору законним вимогам головуєчого, грубе порушення порядку в залі суду [1, с. 152]. По суті, йдеться про посягання на звичний хід судового процесу, що може виражатися неприпустимою поведінкою суб'єкта, вигуками, образами, лайкою або ігноруванням процесуальних обов'язків.

У контексті дослідження вважаємо за необхідне розмежувати поняття «повага до суду» як етичний принцип і «неповага до суду» як правопорушення.

Принцип «поваги до суду» передбачає виконання та дотримання процесуальних норм усіма учасниками судового процесу, зокрема, й самими суддями задля підтримання авторитету правосуддя та довіри суспільства до судової системи. Бангалорські принципи поведінки суддів від

19 травня 2006 року встановлюють, що «суддя виявляє та підтримує високі стандарти поведінки суддів з метою зміцнення суспільної довіри до судових органів, що має першочергове значення для підтримки незалежності судових органів (п. 1.6) [2]. Повага до суду учасниками судового процесу передбачає не лише дотримання процесуальних обов'язків, а й використання процесуальних прав з дотриманням етичних норм.

Неповага до суду – це протиправна поведінка суб'єкта права, що виходить за межі допустимої як під час судових засідань, так і за межами суду. У ряді держав (зокрема англосаксонської правової сім'ї) поняття «contempt of court» включає також дії, що перешкоджають правосуддю поза судовим засіданням – наприклад, спроби вплинути на присяжних, публічні заяви, що формують упередженість у справедливому розгляді справи тощо.

В Україні історично склалося обмежене розуміння поняття «неповаги до суду». Національне законодавство, зокрема ч. 5 ст. 129 Конституції України, передбачає необхідність притягнення винних за неповагу до суду до юридичної відповідальності [3].

У цифрову епоху перелік потенційних проявів неповаги до суду значно розширився. Вислови та дії, що підривають авторитет судової гілки влади, поширені в мережі Інтернет і соціальних мережах, миттєво стають публічними та набувають широкого резонансу. Одним із таких прикладів є образливі публікації щодо суддів у соціальних мережах. Останнім часом поширюється практика, коли учасники судового процесу або сторонні особи в Facebook, X, Telegram залишають дописи, які містять образливі висловлювання щодо конкретного судді чи суду (приміром, звинувачення в упередженості, лайливі характеристики судді). В Україні такі публікації можуть бути кваліфіковані як образа честі та гідності судді чи як втручання в правосуддя, але не кваліфікуються за ст. 185-3 КУпАП (якщо не пов'язані з конкретним судовим засіданням).

Ще одним прикладом неповаги може бути поширення в мережі Інтернет матеріалів закритого судового засідання, персональних даних учасників справи, присяжних тощо. На нашу думку, це повинно вважатися також неповагою до суду, оскільки суперечить вимогам законодавства. У Великій Британії оприлюднення в мережі Інтернет відомостей про розгляд справи, що порушують судову заборону (injunction) чи розкривають ім'я потерпілих, є кримінально караним діянням (contempt of court). Приміром, якщо учасник судового процесу незаконно транслює судові засідання онлайн усупереч забороні судді – такі дії свідчать про явну зневагу до суду.

Пандемія Covid-19, введення правового режиму воєнного стану зумовили запровадження цифровізації судочинства та розширення практики застосування режиму відеоконференцій під час розгляду судових справ. З'явилися нові форми проявів неповаги до суду: від навмисного створення технічних перешкод (вимикання зв'язку, фоновий шум), до демонстративної неповаги (непристойний вигляд перед камерою, сторонні дії під час засідання онлайн). Так, непокоря розпорядженням головуєчого, що кваліфікується за ст. 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), може виражатися шляхом відключення мікрофона учасником судового процесу або відмови виконати законні розпорядження головуєчого під час відеоконференції.

У сучасних умовах цифровізації неповага до суду також може виражатися шляхом організації масових інформаційних заходів, спрямованих проти окремих суддів чи резонансних судових процесів. Зокрема, створення петицій, груп у соціальних мережах, учасники яких закликають до «розправи» над суддею за ухвалені рішення, або флешмобів з хештегом, що дискредитує суд, – все це формує суспільну думку та може розцінюватися як спроба тиску на суд (indirect contempt), що є проявом неповаги до суду. В Україні такі випадки законодавчо не врегульовані, хоча теоретично можуть підлягати кваліфікації за статтями 376, 377 КК України (наприклад, втручання в діяльність судді чи погроза судді).

Чинне національне законодавство передбачає переважно адміністративну відповідальність за прояви неповаги до суду за ст. 185-3 КУпАП, яка визначає об'єктивну сторону складу правопорушення і встановлює санкції. Відповідно до ст. 185-3 КУпАП неповага до суду полягає у злісному ухиленні від явки до суду учасників судового процесу (свідка, потерпілого, позивача, відповідача тощо) або в непокоренні розпорядженням головуєчого чи порушенні порядку під час судового засідання, а також вчиненні будь-яких інших дій, які свідчать про явну зневагу до суду чи встановлених правил [4].

Кримінальна відповідальність за прояви неповаги до суду не передбачена вітчизняним законодавством. КК України містить низку статей, спрямованих на кримінально-правову охорону порядку здійснення судочинства, а саме: втручання в діяльність судових органів (ст. 376 Кримінального кодексу України, далі – КК України); погроза або насильство щодо судді (ст. 377 КК України); невиконання судового рішення (ст. 382 КК України); введення в оману суду (ст. 384 КК України); відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385 КК України); перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, спеціаліста, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України) [5]. Зазначені кримінальні правопорушення, на нашу думку, виходять за межі поняття «неповага до суду». Отже, за прояву неповаги до суду основним інструментом реагування залишається притягнення винної особи до адміністративної відповідальності за ст. 185-3 КУпАП.

Останні законодавчі ініціативи свідчать про усвідомлення проблеми неадекватності існуючих санкцій. Штрафи, встановлені у ст. 185-3 КУпАП, є малоефективними з огляду на їх незначний розмір. У 2023 році був розроблений законопроект № 11387, спрямований на посилення відповідальності за неповагу до суду та зловживання процесуальними правами. У пояснювальній записці зазначалося, що потрібні ефективні стимули дисциплінування учасників судових процесів, а також наголошується на проблемі безпідставних неявок учасників кримінального провадження в судові засідання, що зумовлює порушення розумних строків розгляду справ [5].

У цьому проекті закону пропонується підвищити штрафні санкції за неповагу до суду (ст. 185-3 КУпАП) до 3400 грн, а за повторне порушення чи неповагу до Конституційного Суду – до 6800 грн [6]. Водночас паралельно передбачається підвищити штрафні санкції за неявку учасників кримінального провадження [5].

Станом на початок 2025 року даний законопроект був підтриманий Комітетом Верховної Ради з правоохоронної діяльності та прийнятий за основу. Його ухвалення було б адекватною реакцією законодавця на сучасні виклики, пов'язані з вирішенням проблеми м'якості існуючих санкцій за неповагу до суду чи судді.

Аналіз вітчизняної судової практики України свідчить, що суди обережно застосовують санкції за неповагу до суду і притягують до адміністративної відповідальності лише за грубі процесуальні порушення.

Верховний Суд неодноразово надавав роз'яснення, що слід вважати проявом неповаги до суду. Так, у постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2021 року у справі № 263/10894/2020 встановлено, що неповагою до суду є непокори розпорядженням головуючого судді, ігнорування зауважень, відмова встати при наданні пояснень, розмови без дозволу судді, перешкоджання судді вести судові засідання, після зауваження судді та попередження про відповідальність за неповагу до суду [7]. За ці дії порушник був притягнутий до адміністративної відповідальності за ч. 1 ст. 185-3 КУпАП.

Заслуговує на увагу рішення ЄСПЛ у справі «Pisanski v. Croatia», в якому розглядається питання зауважень адвоката щодо позиції суду першої інстанції Хорватії, висловлених ним у апеляційній скарзі. Муніципальний суд оштрафував адвоката за неповагу до суду на суму 2000 кун (еквівалент 265 євро). При цьому ЄСПЛ зазначив, що адвокат зробив спірні зауваження в контексті судового провадження та виснував, що критичні зауваження адвоката не мали наміру образити суд, хоча й визнав їх жорсткими. Відтак, на думку ЄСПЛ, мало місце порушення ст. 10 Конвенції та втручання національних судів у право адвоката на свободу вираження поглядів [8]. Отже, ЄСПЛ розмежував критичні зауваження на адресу суду від образи суду чи судді, що формує подальшу прецедентну практику щодо недопущення «зловживання» при притягненні до юридичної відповідальності за неповагу до суду.

Окремо слід звернути увагу на випадки неповаги до суду, пов'язані з цифровими технологіями. Зокрема, апеляційний суд штату Нью-Йорк нещодавно зіткнувся з незвичною ситуацією, коли відповідач спробував використати створений штучним інтелектом аватар для захисту своїх інтересів. Суддя лише висловила невдоволення тим, що її ввели в оману та обмежилася усним зауваженням [9].

На національному рівні прикладом встановлення факту неповаги до суду адвокатом є рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя у справі № 334/8944/24. Проте до юридичної відпові-

дальності адвоката притягнуто не було. У письмових поясненнях адвокат покликався на висновки, згенеровані «ChatGPT». У мотивувальній частині суд зазначив, що надання суду у якості доказу розрахунків, здійснених ШІ «ChatGPT», на підставі чого суд має встановити відсутність події та складу адміністративного правопорушення, суд сприймає як неповагу. Крім того, суд виснував, що використання технологій повинно передусім поважати природу судового процесу та автономію суддів [10].

Загалом, аналіз судової практики свідчить, що суди визнають неповагою до суду лише грубі порушення. Більшість проявів неповаги до суду, зокрема й ті, що пов'язані з використанням цифрових технологій, залишаються без належного реагування. Такий підхід можна схарактеризувати як зважений, що цілком відповідає дотриманню принципу пропорційності. Проте динамічний розвиток цифрових технологій дедалі частіше зумовлює появу нових форм неповаги до суду, які не регулюються чинним законодавством. Тому, враховуючи сучасні тенденції цифровізації, законодавець повинен внести зміни до законодавства та встановити адміністративну відповідальність за прояви неповаги до суду, пов'язані з використанням цифрових технологій.

Висновки. Отже, тенденція посилення юридичної відповідальності за неповагу до суду в умовах цифровізації судочинства є очевидною та потребує внесення змін до ст. 185-3 КУпАП.

З урахуванням цифровізації судочинства та існуючих законодавчих прогалин убачаємо за необхідне внести зміни до ст. 185-3 КУпАП, доповнивши її положеннями такого змісту: «Вчинення дій, що свідчать про явну зневагу до суду з використанням цифрових технологій, у тому числі подання документів або доказів, що згенеровані ШІ без належної юридичної верифікації, демонстрація неповаги до суду або учасників процесу під час судових засідань у форматі відеоконференцій, – тягне за собою накладення штрафу від п'ятдесяти до ста п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Список використаних джерел

1. Марченко О. О. Прояв неповаги до суду: проблемні питання притягнення до відповідальності в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск 19. Том 3. 2012. С. 152–156. URL: <https://surl.li/zpxyzh> (дата звернення: 05.04.2025).
2. Бангалорські принципи поведінки суддів ООН; Принципи, Міжнародний документ від 19.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 05.04.2025).
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4801>. (дата звернення: 05.04.2025).
4. Щодо порядку застосування адміністративними судами статті 185-3 Кодексу України про адміністративні правопорушення: Вищий адміністративний суд; Лист від 22.10.2010 № 1467/11/13-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1467760-10#Text> (дата звернення: 05.04.2025).
5. Пояснювальна записка до проекту Закону України № 11387 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення поваги до суду та оперативності розгляду кримінального провадження судом». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44510> (дата звернення: 05.04.2025).
6. Посилення відповідальності за зловживання та неповагу до суду: юридичний аналіз законопроекту № 11387. URL: <https://ti-ukraine.org/news/posylennya-vidpovidalnosti-za-zlovzhyvannya-ta-nepovagu-do-sudu-yurydychnyj-analiz-zakonoprojektu-11387/> (дата звернення: 05.04.2025).
7. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 1 березня 2021 року в справі № 263/10894/2020. URL: <https://surl.li/nryjli> (дата звернення: 05.04.2025).
8. Case of Pisanski v. Croatia (Application no. 28794/18). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-233985%22%5D%7D> (дата звернення: 05.04.2025).
9. AI Avatar Sparks Controversy in New York Courtroom. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/square/post/04-07-2025-ai-avatar-sparks-controversy-in-new-york-courtroom-22583919093129> (дата звернення: 05.04.2025).
10. Рішення Ленінського районного суду м. Запоріжжя у справі № 334/8944/24. Єдиний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123895750> (дата звернення: 05.04.2025).

References

1. Marchenko O. O. Proiv nepovahy do sudu: problemni pytannia prytyahnennia do vidpovidalnosti v Ukraini. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Seriiia Pravo. Vypusk 19. Tom 3. 2012. S. 152–156. URL: <https://surl.li/zpxyzh> (data zvernennia: 05.04.2025).
2. Banhalorski pryntsy py povedinky suddiv OON; Pryntsy py, Mizhnarodnyi dokument vid 19.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (data zvernennia: 05.04.2025).

3. Konstytutsiia Ukrainy: Zakon vid 28.06.1996 № 254k/96-VR. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#n4801> (data zvernennia: 05.04.2025).
4. Shchodo poriadku zastosuvannia administratyvnykh sudamy stat' 185-3 Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia: Vyshchyi administratyvnyi sud; Lyst vid 22.10.2010 № 1467/11/13-10. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v1467760-10#Text> (data zvernennia: 05.04.2025).
5. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy № 11387 «Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy shchodo zabezpechennia povahy do sudu ta operatyvnosti rozghliadu kryminalnoho provadzhennia sudom». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44510> (data zvernennia: 05.04.2025).
6. Posylennia vidpovidalnosti za zlovzhivannia ta nepovahu do sudu: yurydychnyi analiz zakonoproiektu № 11387. URL: <https://ti-ukraine.org/news/posylennya-vidpovidalnosti-za-zlovzhivannya-ta-nepovagu-do-sudu-yurydychnyj-analiz-zakonoproiektu-11387/> (data zvernennia: 05.04.2025).
7. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 1 bereznia 2021 roku v spravi № 263/10894/2020. URL: <https://surl.li/nryjli> (data zvernennia: 05.04.2025).
8. Case of Pisanski v. Croatia. (Application no. 28794/18). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%2201-233985%22%5D%7D> (data zvernennia: 05.04.2025).
9. AI Avatar Sparks Controversy in New York Courtroom. URL: <https://www.binance.com/uk-UA/square/post/04-07-2025-ai-avatar-sparks-controversy-in-new-york-courtroom-22583919093129> (data zvernennia: 05.04.2025).
10. Rishennia Leninskoho raionnoho sudu m. Zaporizhzhia u spravi № 334/8944/24: Yedynyi reiestr sudovykh rishen. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/123895750> (data zvernennia: 05.04.2025).

Ляшенко Р. Д., Василенко Л. П. Юридична відповідальність за неповагу до суду в цифрову епоху

У статті досліджено проблемні питання юридичної відповідальності за неповагу до суду в умовах цифровізації судочинства. Проаналізовано положення національного законодавства України, що регулюють юридичну відповідальність за неповагу до суду, законопроект № 11387 щодо посилення відповідальності за неповагу до суду та зловживання процесуальними правами, практику національних судів та ЄСПЛ.

Встановлено, що в умовах цифрової епохи з'являються нові форми неповаги до суду, що актуалізує проблему адаптації юридичних механізмів реагування на такі дії. Зроблено висновок, що динамічний розвиток цифрових технологій потребує оновлення національного законодавства, запропоновано внести зміни до ст. 185-3 КУпАП.

Ключові слова: неповага до суду, цифровізація судочинства, юридична відповідальність, штучний інтелект, судочинство, адвокат.

Liashenko R. D., Vasylenko L. P. Legal liability for contempt of court in the digital era

The article examines the problematic issues of legal liability for contempt of court in the context of digitalization of legal proceedings.

The author analyzes the provisions of the national legislation of Ukraine regulating legal liability for contempt of court, the draft law № 11387 on strengthening liability for contempt of court and abuse of procedural rights, and the case law of national courts and the ECHR.

Contempt of court is the unlawful behavior of a legal entity that goes beyond the limits of what is permissible both during court hearings and outside the court. In the digital era, the list of potential manifestations of contempt of court has expanded significantly: from deliberate creation of technical obstacles (disconnection of communication, background noise) to demonstrative contempt (indecent appearance in front of the camera, unauthorized actions during an online hearing).

An analysis of the domestic case law of Ukraine shows that most manifestations of contempt of court, including those related to the use of digital technologies, currently remain without a proper response. Domestic courts are rather cautious in applying sanctions for contempt of court, and bring to administrative liability only gross procedural violations.

Given the current trends of digitalization, the legislator should amend the legislation and establish administrative liability for contempt of court related to the use of digital technologies. It is proposed to amend Article 185-3 of the Code of Administrative Offenses by supplementing it with the following provisions: «Committing actions that demonstrate a clear contempt of court using digital technologies, including submission of documents or evidence generated by AI without proper legal verification, demonstration of contempt for the court or participants to the proceedings during court hearings in the format of video conferencing, shall be punishable by a fine of fifty to one hundred and fifty tax-free minimum incomes».

Key words: contempt of court, digitalization of legal proceedings, legal liability, artificial intelligence, legal proceedings, attorney.

DOI: 10.33663/2524-017X-2025-16-243-247